

Kur'an'ın yüksek meziyetlerinden biri de şudur ki: Kesrete ait bahislerden sonra vahdet tezkirelerini yazıyor.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Kur'an'ın yüksek meziyetlerinden biri de şudur ki: Kesrete ait bahislerden sonra vahdet tezkirelerini yazıyor. Tafsilden sonra icmal yapıyor. Cüz'iyatın bahislerinden sonra rububiyet-i mutlakanın düsturlarını, sıfât-ı kemaliyenin namuslarını fezlekeler ile zikrediyor. Bu gibi fezlekelerin, âyetlerin sonundaki faydaları, âyetlerin ortalarında zikredilen mukaddimelere neticeler hükmündedirler. Veya illet olurlar tâ ki sâmi'in zihni, âyetlerde zikredilen cüz'iyat ile meşgul olup uluhiyet-i mutlaka mertebesinin azametini unutmasın ki ubudiyet-i fikriyesine halel gelmesin.

Kesrete ait bahislerden sonra vahdet tezkirelerini yazıyor.

Kesretten Vahdete Geçiş (Âyetü'l-Kürsî)

Kur'ân, bazen geniş bir kesreti (çokluğu) anlatır; sonra hepsini tek bir kudret altında toplar. Âyetü'l-Kürsî'de Allah'ın ilmi, kudreti, hâkimiyeti ve kâinat üzerindeki tasarrufu farklı cümlelerle anlatılır. Böylece çok sayıda tecelli gösterilir.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۖ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي
السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

(Bakara, 2:255)

Bu geniş anlatımdan sonra Kur'ân, bütün bu kesreti keskin bir tevhid kılıcıyla bağlar ve araya hiçbir gücün giremeyeceğini ilan eder:

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ

(Bakara, 2:255)

Ve sonunda bütün bu azametli tasarrufları tek bir vahdet düğümünde toplar:

وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

(Bakara, 2:255)

Nimetlerin Kesreti → Rahmetin Vahdeti

Kur'ân, kâinattaki sayısız nimeti tek tek sayar: gökler, yer, yağmur, meyveler, gemiler, nehirler, güneş, ay, gece ve gündüz... Bu geniş kesret, insanın nazarına serilir.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ
مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ

“Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak meyveler çıkarandır.”

(İbrahim, 14:32)

وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ

“Güneşi ve ayı sürekli hareket hâlinde size hizmetkâr kıldı; geceyi ve gündüzü de emrinize verdi.”

(İbrahim, 14:33)

Bu kadar geniş nimetler sayıldıktan sonra Kur'ân hepsini tek bir hakikate bağlar:

وَأَتِيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ؟ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا

“O, size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız.”

Yani bütün bu farklı nimetler, aslında tek bir Rahman'ın sonsuz rahmetinin tecellileridir.

Sürekli Hatırlatma (Rahman Suresi Metodu)

Kur'ân, nimetleri anlatırken insanın gaflete düşmemesi için sürekli vahdeti hatırlatır:

فَبَايِ الْأَءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ

Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

(Rahman, 55:13)

Bu tekrar, kesreti dağıtmaz; aksine her nimeti tek bir Rabbe bağlar. Kur'ân'ın yöntemi şudur:

- Çokluğu gösterir
- Detayı anlatır
- Sonra hepsini toplar
- Allah'ın isimleriyle mühürler

Böylece: **Kesret → Vahdet olur**

Yaratılışın Kesreti → Kudretin Vahdeti

Kur'ân, insanın yaratılış safhalarını, toprağı, suyu, nutfeyi, gelişimi tek tek anlatır. Bu bir kesret tablosudur. Ardından hepsini tek bir kudretin eseri olarak bağlar:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۚ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۚ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

“Andolsun, biz insanı çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir yerde nutfe yaptık. Sonra nutfeyi alaka yaptık, alakayı mudğa yaptık, mudğayı kemik yaptık, kemiklere et giydirdik, sonra onu bambaşka bir yaratılışla inşa ettik.”

(Mü'minûn, 23:12-14)

Sonunda:

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

“Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir!”

(Mü'minûn, 23:14)

Netice: Bütün safhalar → Tek Yaratıcı

Kâinat Delilleri → Tevhid Neticesi

Kur'ân gökleri, yeri, geceyi, gündüzü, rüzgârları, bulutları anlatır. Bu geniş kesret, insanın nazarına serilir:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُكِّ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ
فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ
وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren gemilerin denizde akıp gitmesinde, Allah'ın gökten indirip onunla yeri ölümünden sonra dirilttiği suda, orada her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları yönlendirmesinde ve gök ile yer arasında emre hazır bekleyen bulutlarda...”

(Bakara, 2:164)

Sonunda:

لَايَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“...aklını kullanan bir topluluk için elbette deliller vardır.”

(Bakara, 2:164)

Yani: Bu kadar çokluk → Tek hakikatin delilleri

Denizler, Gemiler, Ticaret → Rububiyet Vahdeti

Kur'ân denizi, gemileri, rızık, ticareti anlatır. İnsan hayatının geniş kesretli alanlarını gösterir:

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمْ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ؟

“Allah, denizi emrinize veren O’dur ki, gemiler O’nun izniyle onda akıp gitsin.”

(Câsiye, 45:12)

Sonunda:

وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ؟ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ؟

“Ve O’nun lütfundan rızık arayasınız ve şükredesiniz diye.”

(Câsiye, 45:12)

Yani: Bütün sistem → Şükre götüren tek Rab

Gece, Gündüz, Güneş, Ay → Tek İdare

Kur'ân gök düzenini anlatır:

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ؟ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ

“Güneş ve ay bir hesap iledir. Yıldızlar ve ağaçlar da secde eder.”

(Rahman, 55:5-6)

Sonra tekrar tekrar:

فَبَايِ الْأَاءِ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانَ

“O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”

(Rahman, 55:13)

Netice: Kozmik düzen → Tek Rabbin nizamı

Tafsilden sonra icmal yapıyor.

Kur’ân bazen Allah’ın fiillerini uzun uzun anlatır (**tafsil**), sonra kısa bir cümle ile hepsini bağlar (**icmal**).

Tafsil: akli ikna eder

İcmal: kalbe yerleştirir, hafızada tutar

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكَ وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ
وَاسْحَقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ve işte böyle, Rabbin seni seçecek ve sana rüya tabirinden bilgiler öğretecek. Bundan önce ataların İbrahim’e ve İshak’a tamamladığı gibi, nimetini hem sana, hem de Yakup soyuna tamamlayacaktır. Muhakkak ki, Rabbin alîmdir, hakîmdir.” Yusuf Sûresi(12) 6. Ayet

Kur’ân, Hz. Yusuf’a ve ecdadına verilen nimetleri genişçe anlatır: Bütün bu tafsilin ardından, tek bir fezleke ile bağlar: إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Netice: Bütün o detaylı nimetler → “Alîm ve Hakîm olan Rabbinin eseridir”

Yani: Tafsil → İki isimle icmal edildi

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ

وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۗ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۗ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ

De ki: “Mülkün sahibi olan Allah’ım! Mülkü dilediğine verirsin; dilediğinden çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; iyilik elindedir.

Doğrusu Sen, her şeye Kadir’sin.

(Âl-i İmran, 3:26)

Kur’ân insan hayatındaki büyük değişimleri anlatır:

- mülk verilmesi
- mülk alınması
- izzet verilmesi
- zillet verilmesi

İşte şu âyet, Cenab-ı Hakk’ın nev-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk’ın meşietine ve iradesine bağlıdır. Demek, kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i İlahiye ile. Tesadüf karışamaz. Şu hükmü verdikten sonra insaniyet hayatında en mühim iş, onun rızkıdır. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzak-ı Hakiki’nin hazinesi rahmetinden gönderdiğini bir iki mukaddime ile ispat eder. Şöyle ki der: “Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise bahara bakar. Bahar ise şems ve kameri teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zatın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakiki rızık olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran o zat verebilir. Ve o, ona hakiki Rezzak olur.” Sonra da **وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ** der. Bu cümlede o tafsilatlı fiilleri icmal ve ispat eder. Yani “Size hesapsız rızık veren odur ki bu fiilleri yapar.”

Cüz’iyatın bahislerinden sonra rububiyet-i mutlakanın düsturlarını, sıfât-ı kemaliyenin namuslarını fezlekeler ile zikrediyor.

Kur’ân, önce cüz’î bir hadise anlatır: Hz. Âdem’in (a.s.) meleklerle karşı ilimle üstün kılınması. Bu, belirli bir olaydır.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ
هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle arz edip: ‘Eğer doğru iseniz bunların isimlerini bana haber verin’ dedi.”

(Bakara, 2:31)

Meleklerin aczi ortaya konur:

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا

“Dediler ki: ‘Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiklerinden başka hiçbir bilgimiz yoktur.’”

(Bakara, 2:32)

Sonra Kur’ân bu iki cüz’î olayı, iki küllî isimle bağlar:

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“Şüphesiz Sen her şeyi bilen, her işi hikmetle yapansın.”

(Bakara, 2:32)

Netice: Bu sadece bir olay değil → **Alîm ve Hakîm isimlerinin tecellisidir**

Hayvanlar ve Süt: Cüz’iyat → Tefekkür Fezlekesi

Kur’ân, çok somut ve maddî bir şeyi anlatır: hayvanlar, onların karınları, kan ve pislik arasından çıkan süt

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

Hayvanlarda da size ibretler vardır. Bağırsaklarındakiler ile kan arasından, içenlere halis ve içimi kolay süt içiririz.

(Nahl, 16:66)

Devamında: üzüm, hurma, şerbetler, arının bal yapması anlatılır:

يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ

“Onun (arının) karnından, renkleri çeşitli bir içecek çıkar ki onda insanlar için şifa vardır.”

(Nahl, 16:69)

Bu da kesretli bir nimettir: farklı renkler, farklı tatlar, farklı faydalar. Bu tamamen cüz’î ve maddî bir tablodur.

Bütün bu detaylardan sonra Kur’ân bir fezleke getirir:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için bir ibret vardır.”

(Nahl, 16:69)

Netice: Bu sadece süt değil, sadece bal değil. Düşünenler için bir ayettir.

Yağmur ve Diriliş → Kudret Fezlekesi

Kur’ân önce cüz’î bir hadiseyi anlatır: toprağın yağmurla dirilmesi

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَّتْ

“Onun ayetlerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü kupkuru görürsün; üzerine su indirdiğimizde o titrer ve kabarır.”

(Fussilet, 41:39)

Sonra fezleke:

إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Onu dirilten elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye kadirdir.”

(Fussilet, 41:39)

Gece-Gündüz → İlim ve Görme Fezlekesi

Kur’ân gece ve gündüzü anlatır:

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ

“Geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar.”

(Lokman, 31:29)

Sonra bağlar:

وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

“Şüphesiz Allah işitendir, görendir.”

(Lokman, 31:28-29 bağlamı)

Bu gibi fezlekelerin faydası şudur: Âyetin ortasında zikredilen gece-gündüz gibi hadiseler birer **mukaddime**, yani hazırlık ve dikkat çekme sahnesidir. Sonda gelen “Semî’ ve Basîr” ifadesi ise bütün bu anlatılanların **neticesidir**. Yani o dönüşüm sadece fizikî bir olay değil; her şeyi işiten ve gören bir Zât’ın tasarrufu olduğunun ilanidir.

Böylece Kur’ân, ortadaki kesretli hadiseleri tek bir hükme bağlar ve nazarı sebeplerden alıp doğrudan **Allah’ın isimlerine** çevirir.

Kur’ân’da âyetlerin ortasında anlatılanlar **mukaddime**, yani hazırlık kısmıdır; dikkatleri toplar, sahneyi kurar. Sonunda gelen kısa ve öz cümle ise **fezleke**dir; o da bütün bu anlatılanları tek bir manada toplar ve **neticeye bağlar**. Yani ortadaki detaylar ayrı ayrı şeyler gibi görünse de, fezleke gelir ve der ki: “Bütün bunların manası budur.” Böylece sebepler dağınıklıktan kurtulur, tek bir hakikate bağlanır.

Bu üslubun sırrı şudur: İnsan detaylarda kaybolmasın, hakiki faili unutmasın. Fezleke, nazarı

sebeplerden çevirir ve doğrudan **Allah'ın filine ve isimlerine** götürür.

Kısaca: **Mukaddime gösterir, fezleke hüküm verir.**

Kur'ân, insanın yaratılış safhalarını **çok düzenli bir tertiple (tafsil)** anlatır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۚ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۚ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

“Andolsun, biz insanı çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir yerde nutfe yaptık. Sonra nutfeyi alaka yaptık, alakayı mudğa yaptık, mudğayı kemik yaptık, kemiklere et giydirdik, sonra onu bambaşka bir yaratılışla inşa ettik.” (Mü'minûn, 23:12-14)

Bu mükemmel tertipten sonra fezleke gelir:

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

“Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir!” (Mü'minûn, 23:14)

Netice: O safhaların tamamı → **“Ahsenü'l-Hâlıkîn”** ismine çıkar

Kur'ân gökleri, yeri, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı anlatır. Hepsi **bir düzen ve nizam içinde** zikredilir:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ

“Şüphesiz Rabbiniz Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arşa

istiva etti. Geceyi gündüze bürür, o onu hızla takip eder. Güneş, ay ve yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmiştir." (A'raf, 7:54)

Sonra fezleke:

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

"Dikkat edin! Yaratmak da emretmek de O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir!" (A'raf, 7:54)

Netice: Kâinatın düzeni → "Rabbu'l-Âlemîn" hakikatine bağlandı

Gece-Gündüz ve Güneş → İlim ve Kudret Fezlekesi

Kur'ân yine tertipli bir sistem kurar:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ

"O, güneşi bir ışık, ayı bir nur yapan ve ona menziller takdir edendir."
(Yunus, 10:5)

Sonra bağlar:

مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ

"Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır."
(Yunus, 10:5)

Netice: Kozmik sistem → Hikmet ve hakikat

Bitkiler ve Yağmur → Tefekkür Fezlekesi

Kur'ân yağmur, bitki ve çeşitliliği anlatır:

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ

“O, gökten su indirendir; onunla her türlü bitkiyi çıkardık...”

(En'âm, 6:99)

Sonunda:

إِنَّ فِي ذَلِكَُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Şüphesiz bunda iman eden bir topluluk için ibretler vardır.”

(En'âm, 6:99)

Netice: Bitkiler → İman delili

Göklerin Yükseltilmesi → Azamet Fezlekesi

Kur'ân göklerin yükseltilmesini anlatır:

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

“Allah, gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltendir.”

(Ra'd, 13:2)

Sonra:

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ

“Bütün işleri O düzenler.”

(Ra'd, 13:2)

Netice: Gök → Mutlak idare

Veya illet olurlar tâ ki sâmi'in zihni, âyetlerde zikredilen cüz'iyat ile meşgul

olup uluhiyet-i mutlaka mertebesinin azametini unutmasın ki ubudiyet-i fikriyesine halel gelmesin.

“Sebepler perde, rızık Allah’tan”

Kur’ân önce tamamen sebepler zincirini anlatır: su, toprak, bitki, ürün...

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ؟ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ؟ ثُمَّ شَقَقْنَا
الْأَرْضَ شَقًّا ؟ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ؟ وَعَيْنًا وَقَضْبًا ؟ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ؟
وَحَدَائِقَ غُلْبًا ؟ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا

“İnsan yediğine bir baksın! Biz suyu döktük, sonra toprağı yardık, orada taneler, üzüm, sebzeler, zeytin, hurma, bahçeler, meyveler ve otlar bitirdik.”

(Abese, 80:24-31)

Sonunda:

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِالْأَنْعَامِ كُمْ

“Bunları sizin ve hayvanlarınızın faydası için yaptık.”

(Abese, 80:32)

Netice: Su, toprak, bitki → bilinçsiz. Ama sonuç → maksatlı. Demek: Gönderiliyor, yapılıyor, veriliyor

Yağmur Sistemi → “Bulut iradeyle hareket eder”

Kur’ân bulutun oluşumunu anlatır:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَّامًا فَتَرَى الْوَدْقَ
يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ

“Görmedin mi? Allah bulutları sürer, sonra onları birleştirir, sonra yağın yapar; içinden yağmurun çıktığını görürsün.”

(Nur, 24:43)

Devamında:

وَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ

“Onunla dilediğini isabet ettirir, dilediğinden çevirir.”

(Nur, 24:43)

Netice: Bulut → şuarsuz. Ama yağmur → seçimli ve kasıtlı. Demek: Bir Müdebbir var

Deniz ve Rızık → “Sebepler çalışmaz, çalıştırılır”

Kur’ân denizden rızık çıkmasını anlatır:

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا

“Denizi size boyun eğdiren O’dur ki ondan taze et yersiniz.”

(Nahl, 16:14)

Netice: Deniz → düşünmez. Balık → üretmez.

Ama sonuç: Tam ihtiyaca uygun. Demek: Rezzak perde arkasında

Arı ve Bal → “Şuur yok ama hikmet var”

Kur’ân arıyı anlatır:

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ... يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ

شِفَاءً لِلنَّاسِ

“Rabbin arıya vahyetti... Onun karnından farklı renklerde bir içecek çıkar; onda insanlar için şifa vardır.”

(Nahl, 16:68-69)

Sonunda:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Bunda düşünenler için bir ibret vardır.”

(Nahl, 16:69)

Netice: Arı → küçük. Ama bal → hikmet dolu. Demek: Yapan arı değil

Gece-Gündüz → “Döndüren kim?”

Kur’ân gece ve gündüzü anlatır:

يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

“Allah gece ile gündüzü döndürür.”

(Nur, 24:44)

Sonunda:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

“Şüphesiz bunda basiret sahipleri için ibret vardır.”

(Nur, 24:44)

Netice: Dönüş → otomatik gibi. Ama aslında → idare eden biri var.

Canlıların Çeşitliliği → “İrade ve Kudret”

Kur’ân canlıları sayar:

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ

يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ

“Allah her canlıyı sudan yarattı; kimi karnı üzerinde, kimi iki ayakla, kimi dört

ayakla yürür.”

(Nur, 24:45)

Sonunda:

يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allah dilediğini yaratır. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”

(Nur, 24:45)

Netice: Çeşitlilik → tesadüf değil. İrade ve kudret var.

Kur’ân’ın nazarında su, toprak, bulut, arı ve deniz sadece zahirde görünen sebeplerdir; rızık, şifa ve hayat ise onların ötesinde tecelli eden neticelerdir. Fakat bu sebep ile müsebbeb arasında, zannedildiği gibi kısa bir bağ değil; aklın ve nazarın aşamadığı derin bir mesafe vardır.

Çünkü şuursuz ve iradesiz sebepler, bu kadar hikmetli, ölçülü ve maksatlı neticeleri meydana getiremez. İşte tam o görünmeyen mesafede, perde arkasında Rahîm’in şefkati, Rezzak’ın rızık vermesi, Hakîm’in hikmeti, Kadîr’in kudreti ve Müdebbir’in idaresi tecelli eder.

Böylece anlaşılıyor ki sebepler sadece birer perde, hakiki tesir ise doğrudan doğruya Allah’ın isimlerine aittir.